

IZLOŽBA I KATALOG "TEATARi POVIJESNI PRIZORI" U POMORSKOME I POVIJESNOME MUZEJU HRVATSKOG PRIMORJA RIJEKA

DENIS NEPOKOJ □ Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka, Rijeka

Promišljajući povijest grada Rijeke i putove koje je bilo potrebno prijeći da se od maloga ilirskog naselja razvije grad bogate kulture i vrijedne, dojmive baštine, zaputili smo se prema Talijinu hramu – impresivnome historicističkom zdanju umjetnika arhitekture Hermanna Gottlieba Helmera i Ferdinanda Fellnera. Jer ako u početku bijaše riječ, negdje na samim počecima bijaše i pokret, dakle teatar. No kako povijest riječkoga kazališta ne počinje u zdanju koje danas nosi ime velikana hrvatske glazbe Ivana pl. Zajca, izložbom *TeatarI povijesni prizori* vratili smo se u daleku prošlost pokušavajući razotkriti nemoguće. Naime, šarm kazališta upravo je u njegovoj tajnovitosti i neočekivanoj, iznenađujućoj energiji koja potiče iskonske emocije i zauvijek veže one s obiju strana scene uz te daske za koje je netko jednom rekao kako život znače. No ta nas prepreka nije omela u istraživanju života riječke scene. Otpuhnuhli smo prašinu sa starih dokumenata, zapisa i bilježaka, zavirili u sjećanja *kazalištaraca* i zaljubljenika u tu čarobnu umjetnost i s nekim začudnim osjećajem uzvišenosti složili priču o kazalištu. O povijesti i arhitekturi Kazališta, o hrvatskim i riječkim kazališnim počecima, ali i o biseru arhitekture koji su Rijeci darovala dva iznimna arhitekta specijalizirana za izgradnju kazališta diljem Austro-Ugarske Monarhije.

Izložba i katalog na dva su različita načina prikazali povijest kazališta. Dok je izložba vezana za riječku kazališnu povijest, katalog je opširan pregled razvoja scene od magijskih obreda do suvremenog teatra, arhitekture Kazališta i povijesti kazališnoga života u Hrvatskoj, s posebnim naglaskom na kronološkom prikazu razvoja kazališta u Rijeci.

Kako je kazalište, možda više od ostalih umjetnosti, rezultat znanja, talenta, ljubavi i strasti onih koji ga stvaraju, izložba *TeatarI povijesni prizori hommage* je svima koji su tijekom višestoljetne povijesti kazališta u Rijeci ispisivali riječku kazališnu priču. Sa scene ili iza nje... svejedno.

I zato su okosnice ove kazališne izložbe dvojica velikih Riječana koji su, svaki u svoje vrijeme i svaki na svoj način, svojim snažnim osobnostima obilježili riječki kazališni život, te jedna kazališna predstava – najsnažnija veza grada i njegova kazališta u dugoj povijesti scenskoga života u Rijeci.

Ispreplećući povijest grada s poviješću kazališta, izložba je dala prikaz razvoja scene i scenskih prostora u Rijeci, i to od prvih zapisa o društvenom životu do danas. A prvi se podaci o društvenom životu pojavljuju u Statutu grada što ga 1530. potvrđuje car Ferdinand I. Rijeka se već tada profilirala kao organizirani grad, razvijala je svoju samosvijest

i samostalnost te postajala grad privlačan doseljenicima iz svih dijelova Europe. Osim u potrazi za poslom, oni su Rijeku odabirali i kao grad zabave i opuštanja.

Godine 1627. u Rijeku dolaze isusovci koji, uz osnovnu vjersku zadaću, svoj snažan doprinos daju razvoju kulture, umjetnosti, znanosti i, posebno, školstva. U svojim su gimnazijama osnivali *akademije*¹ – udruženja čiji je cilj bio usavršavanje latinskog jezika putem govorničtva i recitiranja, a posebice izvođenjem kazališnih predstava, tzv. javnih prikaza. Predstave su se izvodile u prostorima kolegija, ali i na javnim mjestima, osobito na trgu ispred crkve sv. Vida, a prvi javni prikaz izveden je u Rijeci 1629. godine. Bila je to predstava *San Bernardino di Siena*, čiji je tekst, prema do danas poznatim izvorima, najstariji sačuvani tekst jedne isusovačke predstave izvedene u hrvatskim kazalištima.²

O opuštijenim oblicima zabave i predstava manje ozbiljne tematike pišu povjesničar Giovanni Kobler i ljekarnik Carlo Pisanello, a te se zabave događaju u *kazalištu* na Trgu sv. Tri kralja i u *daščari* na zapadnom dijelu grada, a namijenjene su puku.

Godine 1765. Giuseppe Bono otvara prvo riječko zidano kazalište smješteno izvan gradskih zidina, u Ulici Municipio.³ Sve do 1805., kad prestaje raditi⁴, u tom se baroknom kazalištu događa scenski život Rijeke. Kazališne se predstave izmjenjuju s plesnim priredbama i zabavama koje se katkad teško mogu povezati s kazalištem, pa se čini da je došlo vrijeme za promjenu.

Početak *ozbiljnijega* kazališnog života odnosno života scene obilježio je Andrija Ljudevit Adamić – vizionar, čovjek uvijek korak ispred svog vremena, rodoljub i lokalpatriot, snažno uronjen u gospodarski, politički, diplomatski, društveni i kulturni život grada kojemu, među ostalim, daruje i Kazalište. Ono je otvoreno na velikoj svečanosti 3. listopada 1805., a monumentalna neobarokna palača Adamićeva kazališta vrlo je brzo postala središte kulturnoga i javnog života grada u vremenu njegova najvećeg napretka. Premda je kvaliteta repertoara varirala, Adamićevo je kazalište označilo novo razdoblje u kazališnom životu Rijeke.

U Adamićevu kazalištu prvi je put, još kao šestogodišnjak, javno nastupio Ivan pl. Zajc. Već tada zaljubljen u glazbu i odlučan u namjeri da se bavi njome, a ne odvetništvom, što mu je namijenio pragmatični otac, Zajc se 1855. godine, nakon završenog konzervatorija u Milanu, vraća u Rijeku i postaje ravnatelj orkestra Teatra Civica (nekadašnjeg Adamićeva kazališta). Godine 1860. u tom je kazalištu, popraćena velikim uspjehom i oduševljenjem publike, izvedena Zajčeva opera *Amella*. Bila je to prva opera riječkog skladatelja, a Zajčevih se sedam *riječkih godina* (1855. – 1862.) smatra najsjašnjim razdobljem riječkoga kazališta.

Ivan pl. Zajc, skladatelj i dirigent, rođenjem Riječanin, u hrvatskoj je glazbi ostavio trajan trag, a njegovo ime danas nosi riječka nacionalna kazališna kuća.

1 Đuro Rošić, *Scenska umjetnost u Rijeci*, Dometi br. 4/5, Rijeka, 1985, str. 38.

2 Marica Balabanić Fačini, *Sjaj isusovačke baštine u Rijeci*, Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka, 1993, str. 13.

3 Giovanni Kobler, *Memorie per la storia della liburnica città di Fiume*, vol. III, Stabilimento Tipo-litografico Fiumano di E. Mohovich, Rijeka, 1896, str. 34.

4 Nana Palinić, *Riječka kazališta, Vjesnik DAR*, sv. XXXIX, Rijeka, 1997., str. 173.

Novo razdoblje riječkoga kazališnog života obilježava Teatro Comunale (od 1913. Teatro Comunale Giuseppe Verdi), novo monumentalno zdanje bečkoga arhitektonskog dvojca Helmer i Fellner, smješteno na tadašnjemu Trgu Ūrmeny.

Prateći život riječkih scena, izložba bilježi i povijesne trenutke poput prve hrvatske riječi izgovorene sa scene riječkog Kazališta u *pozdravnom, načas improviziranom govoru*⁵ dr. Đure Rošića, prvog intendanta Kazališta koje 4. siječnja 1946. dobiva prvu upravu i postaje Narodno kazalište Rijeka – Teatro del popolo Fiume. Time počinje novo razdoblje riječkoga kazališnog života.

Posljednji, ali nikako manje važan dio izložbe posvećen je kulturnoj predstavi *Vježbanje života*, najsnažnijoj vezi grada i njegova kazališta koju su Riječani prepoznali kao predstavu o identitetu grada i u njoj iščitavali svoju prošlost i povijest, nalazili korijene koji ih zauvijek vežu za prostor predaka, djetinjstva i odrastanja i u koju su, kako je rekao akademik Nedjeljko Fabio, Riječani *velikodušno investirali kapital svojega srca*. Nedjeljko Fabio, Darko Gašparović, Georgij Paro, Zlatko Kauzlarić Atač, Marija Žarak i Igor Savin autori su *spektakla stoljeća*, sage o gradu s kojom je živio i grad, i sâm pretvoren u scenu koja se iz kazališta premjestila u grad i dobila svoju *nekazališnu*, a ipak kazališnu verziju.

Izložba je bila poziv u kazališnu povijest, ali i sjećanje na sve koji su Rijeku, kroz višestoljetnu povijest scene, pretvorili u respektabilan *kazališni grad* čiji su građani uvijek neupitnom ljubavlju voljeli svoje kazalište.

Autorica izložbe je Denis Nepokoj, stručna suradnica Tamara Matajija, a dizajn izložbe potpisuje Vesna Rožman.

Katalog *Teatra! povijesni prizori* u jednom dijelu prati izložbu, no on je izdanje koje funkcionira i neovisno o izložbi jer daje detaljan prikaz razvoja kazališta kroz povijest, progovara o arhitekturi Kazališta i riječkoj sceni od početaka scenskoga života do mjesta na kojima se danas odvija kazališni/scenski život grada.

Nakon uvodnog dijela u katalogu slijedi poglavlje *Od magijskoga obreda do kazališta*, u kojemu se prikazuju sve faze razvoja života na sceni i života scene.

Posebno je poglavlje *Arhitektura kazališta*, a u njemu se detaljno opisuje put koji je trebalo prijeći da umjesto na neudobne drvene klupe ili kamene stube s kojih se promatralo prinošenje žrtava bogu Dionisu posjetitelji sjednu na mekane baršunaste stolce u loži raskošnoga i elegantnog teatra.

Poglavlje *Povijest kazališnoga života u Hrvatskoj* prikaz je povijesti hrvatskoga kazališta i najmarkantnijih osoba koje su obilježile put od srednjega vijeka do suvremenoga hrvatskoga glumišta. Riječka scena minuciozan je prikaz razvoja scenskoga života u Rijeci od srednjovjekovne pasije iz 1556., preko isusovaca čije je kazalište prethodnica profesionalnih kazališta, scenâ na kojima su se izvodile predstave za puk, i prvoga zidanog kazališta koje gradi poduzetnik Giuseppe Bono do kazališta što ga je izgradio ugledni Riječanin Andrija Ljudevit Adamić 1805. i, napokon, do historicističkoga zdanja arhitektonskog dvojca Helmer i Fellner s čije je scene, u govoru dr. Đure Rošića, prvi put odjeknula hrvatska riječ.

Detaljan opis izgradnje Helmer – Fellnerova kazališta poseban je dio toga poglavlja, kao i poveznica Kazališta s predstavom *Vježbanje života*.

U gotovo 70-godišnjem razdoblju riječkim je Kazalištem upravljalo dvadeset intendantata koji su nabrojani u poglavlju *Intendenti*.

Riječka kazališta danas poglavlje je o scenama na kojima se danas zbiva scenski život Rijeke, a *Kazališni vremeplov* kronološki je prikaz razvoja scenskoga života od rimske Tarsatice do 2011. godine.

Epilog je zapravo sažetak teksta s akcentiranjem najvažnijih trenutaka u povijesti riječkoga glumišta i preveden je na engleski jezik.

Katalog završava recenzijom teksta koju potpisuje teatrolog dr. Darko Gašparović, *Katalogom predmeta i Kazalom imena* te popisom literature.

Autorica izložbe i teksta te urednica kataloga jest Denis Nepokoj, recenzent je prof. dr. sc. Darko Gašparović, tekst je lektorirala dr. sc. Lada Badurina, a dizajn kataloga potpisuje Vesna Rožman. *Epilog* je na engleski prevela Tatjana Vukčević, a katalog je tiskala Tiskara Zambelli, Rijeka.

Primljeno: 15. srpnja 2014.

EXHIBITION AND CATALOGUE "THEATRICAL HISTORICAL SCENES" IN THE MARITIME AND HISTORICAL MUSEUM OF THE HRVATSKO PRIMORJE REGION

From May 17 to February 18, 2014, in the Maritime and Historical Museum of the Hrvatsko primorje Region put on the exhibition *Theatrical Historical Scenes*, which gave a review of the development of theatrical life in the city of Rijeka from the time of ancient Tarsatica to the 20th century. But since the history of the Rijeka theatre did not begin in the building that today bears the name of the great figure of Croatian music Ivan pl. Zajc, the exhibition went back to the distant past in an attempt to reveal the impossible. The charm of the theatre inheres in its mysteriousness and the unexpected, surprising energy that compels genuine emotions and forever links those on both sides of the stage to those boards that someone once said *mean life*. The exhibition tells of the history and architecture of the theatre, of Croatian and Rijekan theatrical beginnings, and also of the pearl of architecture that was given to Rijeka by two exceptional architects who specialised in the building of theatres all around the Austro-Hungarian Empire. The exhibition and the catalogue in two different ways presented the history of the theatre. While the exhibition was bound to the theatrical past of Rijeka, the catalogue is a wider review of the development of the stage from magical rituals to the contemporary theatre, the architecture of theatres and the history of theatrical life in Croatia, with a special emphasis on the chronological depiction of the development of the theatre in Rijeka. At the heart of the exhibition were the celebrated Rijeka people Andrija Ljudevit Adamić and Ivan Zajc, who, each in his own time and in his own way, set a stamp on the theatrical life of Rijeka. Another crucial feature was the cult performance *Exercising Life* by Nedjeljko Fabrio, Darko Gašparović and Georgij Paro, which Rijeka people recognised as the strongest link between city and theatre in the long history of the Rijeka stage.

Accompanying the exhibition, a catalogue was printed, capable of standing alone, a meticulous detailing of the development the theatre, theatre architecture and the Croatian and Rijeka stags. Denis Nepokoj devised the exhibition and wrote the catalogue.